

ALIXONTO`RA SOG`UNIY VA UNING PEDAGOGIK QARASHLARI

Pulatova Muyassar Baxriddinovna

Namangan Davlat Universiteti

Tarix yo`nalishi 2-kurs magistranti

E-mail: g.Pulatova@muyassar.uz

Anotatsiya: Ushbu maqolada tarixiy shaxs, buyuk olim Alixonto`ra Sog`uniyning hayoti va faoliyati, tarixiy asarlarining tarbiyaviy ahamiyati haqida so`z boradi.

**Kalit so`zlar:** Sog`uniy, kompetensiya, ta`lim, ozodlik g`oyalari, ilmiy meros, milliy tarix.

Annotation: The article talks about the life and activities of the historical person, the great scientist Alikhantora Soguni, and the educational value of his historical works.

Keywords: competence, education, ideas of freedom, scientific heritage, national history.

Kirish. Bugungi yoshlarning turli internet xurujlari, ommaviy madaniyatning salbiy jihatlari, buzg`unchi g`oyalarga qarshi immunitetini yuksaltirish, ularni ma`naviy yetuklik, vatanparvarlik, chinakam insoniy fazilatlar ruhida tarbiyalashda buyuk ajdodlarimizning ilmiy faoliyatini o`rgatish. Xususan, u buyuk alloma, vatanparvar, XX asrda yashab o`tgan komil inson, ko`plab fanlar sohibi Alixonto`ra Sog`uniy nomi, vatanparvarlik va taraqqiyot haqidagi ta`limotlari bilan bog`liq.

Alixonto`ra Sog`uniy nafaqat qudratli olim, balki buyuk tarixiy shaxs ham bo`lgan. Alixonto`ra Shokirxo`ja o`g`li (taxallusi Sog`uniy; 1885. 21.3, To`qmoq; 1976.28.2, Toshkent) - din va jamoat arbobi, olim bo`lib, Arabiston (Madina) va Buxoro madrasalarida tahsil olgan. Podshoh chor hukumatining mahalliy aholini yollash siyosatiga qarshi chiqqani uchun maxfiy politsiya tomonidan ta`qibga uchradi. 1916 yil qo`zg`oloni shafqatsizlarcha bostirilgach, u Qashg`arga (Xitoy), so`ngra Sharqiy Turkiston (G`ulja)ga hijrat qiladi. Sog`uniy o`qish va o`rganishning o`ziga xos uslubi bilimiga ega edi. Bilimni faqat ertalab takrorlang, darsga tayyorgarlik jarayonida qorningizni to`ydirmang, haqiqatni aniqlash uchun qiyin mavzularni o`zlashtirishda yuqori saviyali o`quvchilar bilan bahslashing, o`qituvchilarning ma`naviy pokligi, bilim chuqurligi va ishda xolisligidan kelib chiqib baho bering. O`qituvchilik, muallimlarga sadoqat, bir

darsdan ikkinchi darsga to'liq tushunmasdan o'tmaslik va shunga o'xshash talablar, Sog'uniyning fikricha, bu uslub qoidalaridan edi.[1]

U 1937 yilda Xitoy rasmiylari tomonidan hibsga olinadi va ozodlikni targ'ib qilgani uchun umrbod qamoq jazosiga hukm qilinadi. 1941 yilda sud tekshiruvi natijasida ozod qilinadi. 1944-yil 12- noyabrda Sharqiy Turkiston Respublikasi e'lon qilindi va Sog'unij Muvaqqat inqilobiy hukumat raisi etib saylandi. U Milliy armiyaning tashabbuskori bo'lib, uning qo'mondoni etib tayinlandi. 1946-yil iyun oyida sovet josuslari tomonidan G'uljadan yashirincha o'g'irlab ketilgan Alixonto'ra Sog'unij umrining oxirigacha Toshkentda yashaydi.

Sog'unij tarixiy me'moriy yodgorliklarni, qadimiy qo'lyozmalarni asrab-avaylashda ko'p mehnat qildi, vafot etgach Toshkentdagi Shayx Zayniddin bobo qabristoniga dafn etilgan. Sog'unij ilohiyot bo'yicha keng bilimga ega bo'lgan. Jumladan, «Tarixi Muhammadiy» (T., 1991) nashr etilgandan so'ng u nafaqat mamlakatimizda, balki butun islom olamida mashhur bo'ldi.

Ayni paytda Alixonto'ra Sog'unij tarix, ayniqsa, islom tarixi va Turkiston tarixini o'rganuvchi o'tkir zehnli olim edi. Alixonto'ra Sog'unij qalamiga mansub buyuk ilmiy meroslar orasida "Turkiston qayg'usi" tarixiy asari alohida o'rin tutadi. Bu asarda Sog'unij yoshlik va kamolot xotiralari asosida o'zining e'tiqodi, dunyoqarashi, g'oyalari, Vataniga, xalqiga murojaatlari, tarix saboqlari, mustabid tuzum va istiqlool haqidagi chuqur fikrlarini ifodalaydi.

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, Sog'unij xotirasini abadiylashtirish maqsadida Toshkent shahrining Yakkasaroy tumanidagi o'rta maktab, Chilonzor tumanidagi mahalla, Shayxontohur tumanidagi ko'chaga uning nomi berildi.

Amir Temur Tarag'ay Bahodir o'g'lining "Temur tuzuklari", Ahmad Donishning "Navodir-ul vaqoe", Darveshali Changiyning "Musika risolasi"ni o'zbek tiliga tarjima qilgan Sog'unijning konvertatsiyasi "... yuz yildan ortiq vaqtdan beri yurtimiz, millatimiz bosqinchilar va mustamlakachilik zulmi qo'lida bo'lib kelganining asosiy sababi o'zaro tarqoqlikdir",-deya ta'kidlaydi.

Xonlik davrida Turkistonda dinni tushunmagan fan va madaniyat dushmanlarining hukmronligidan, ma'rifat esa, jaholat botqog'iga butunlay g'arq bo'lib qolganidan, zamonaviy ilmlarni o'rganish va o'qitishga e'tibor berilmayotganidan afsusda edi. Alixonto'ra Sog'unij yoshlarning ilm-fan bilan puxta shug'ullanishi, zamonaviy texnika va texnologiyalarni puxta egallashi, qolaversa, xalqning milliy tuyg'usini yuksaltirishi, ona tili va adabiyotini asrab-avaylashi zarurligini ta'kidlaydi.

Aytishlaricha, lahzani saqlash zarurati omil: "Nega Turkiston xalqi keyingi asrlarda shunday jaholat botqog'iga botib ketdi? Buning asosiy sababi din asoslarini

tushunmagan fan va madaniyat dushmanlarining hokimiyat tepasiga kelishi edi. Ular o'zlarini din homiysi deb e'lon qilish bilan xalqni ma'rifat nuridan mahrum qildilar va zamonaviy ilm-fandan butunlay uzoqlashdilar. Xorijiy davlatlar bilan aloqa qilmadilar, ta'lim-tarbiyaga e'tibor bermadilar. Oqibatda Turkiston xalqining uyg'onish, ko'nglini ochish, vaziyatdan foydalanish imkoni bo'lmadi. Davlat inqirozi millatning jaholatiga sababdir". [2]

"Milliy tuyg'u bo'lmasa, bilimli, tushunarli farzandlarimiz bizga, xalqimizga foyda keltirishi mumkin emas. Balki ular xuddi o'zimizdan bolta olganimizdek, dushman qo'lida ildizimizni kesib, quritadigan qurol bo'lar. Unday bo'lsa, ular o'z vatanining o'g'lonlari qo'lida o'z vatanining odamlarini ko'mib tashlash uchun chuqur qazishadi".[3]

Sog'unuy milliy tilni milliy tuyg'uning asosiy bo'g'ini deb biladi. Ona tilining qadri qanchalik baland bo'lsa, dunyoning mavqei shunchalik baland bo'ladi, milliy tuyg'u saqlanib qoladi, ona tilidan mahrum bo'ladi, milliy tuyg'u yo'qoladi, deb hisoblagan. Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, dinimizni noto'g'ri talqin qilgan, jamiyatda ilm-fan va madaniyatni targ'ib qilmagan, zamonaviy ilm-fanni man etgan, xalqni ma'rifatdan uzoqlashtirgan, rivojlangan davlatlar bilan muloqotda bo'lmagan o'sha davr rahbarlari o'z tajribalaridan o'rnak olmasliklari davlatni inqirozga yuz tutishiga, millat ongini yuksaltirishga sabab bo'ldi.

"...hozircha milliy qudratimizdan ajralgan bo'lsak ham, uni milliy tuyg'umizdan ajrata olsak, kelajakda g'animlar yutib yuborishidan o'zimizni saqlab qolamiz. Endi bu maqsadga erishishning birinchi sharti tildir. Til adabiyotimizni kengaytirsak, uning qadr-qimmatini oshirib, boshqa madaniy tillar darajasiga olib chiqsak, millatimiz, milliy tuyg'ularimiz yuksalib boradi. Unday bo'lmasa, aksincha, o'z ona tilining qadriga yetmay, e'tibor bermasa, tez orada xayrlashib, tilidan mangu ajraladi. Bu haqiqatni hisobga olish kerak. – Shunday ekan, Vatan farzandlari oldimizda turgan ertangi kunni eslab, zamonaviy ilmfanni chin yurakdan o'rgansin, halol meros bilan Vatanini zabt etish uchun mudofaa kuchini tayyorlashga tishlarini tiqib qo'ysin. U yana shunday qo'shimcha qildi: "O'shandan beri maktab o'quvchilarimiz diniy bilimga ega bo'lmagani uchun islom dinini o'rgatilmagan. Shu bois, Vatan farzandlari diniy ta'lim olishiga yo'l qo'yilmagan bo'lsa-da, ularni endi diniy ta'limdan ajratmaslik kerak. O'z milliyligini saqlab qolish uchun til tarbiyasi muhim. Chunki millat dinidan ajralib, tilini yo'qotsa, millati yutib, hayoti inqirozga yuz tutadi" dedi. "Johil, johil xalqning dushmanlari ko'z o'ngida qushxonaga haydalgan to'dasidan farqi yo'q. Insonning o'ziga eng yaqin dushmani - jaholatdir".

“Turkiston g‘ami” (Turkiston qayg‘usi) asari g‘oyaviy-badiiy jihatdan mukammal, ammo ravon tilda yozilgan. Ayniqsa, tabiat obrazlari o‘quvchi qalbida ona zaminimizga bo‘lgan chuqur muhabbat va mehnri uyg‘otadi. «...Bu tarixiy so‘zlarni yozishdan asosiy maqsadim, deydi Alixonto‘ra, — Turkistonning bechora xalqini, ayniqsa, hozirgi va kelajak yoshlarni uyqudan uyg‘otishdir. Qalbidagi dardlarni qalam uchidan to‘kib yuboradigan bu kitobni o‘qib, tinglayotgan vatanparvar, vatanparvar farzandlarimiz oldidagi burchim, faqat qalbidan yozgan otashin so‘zlarimni o‘qishdir. Har bir so‘zni tekshirib, o‘ylab ko‘rishsin. Insoniyat taraqqiyoti emas, madaniyat taraqqiyoti bo‘lmish yigirmanchi asr ahli o‘z milliy, vatanparvarlik, diniy huquqlarini saqlab qolish uchun nimaga erishish kerakligini anglab yetsin. ” “Har kim dinni o‘rganishi farz bo‘lganidek, o‘z hukumatini, vatanini, millatini asrab-avaylash uchun zamonaviy ilmni o‘rganishi ham farzdir. “Va yana, “Vatanimizning o‘g‘il-qizlari har bir zamonaviy ilm-fanni yaxshi bilishi, ular imkon qadar o‘rganishga boshqalardan ko‘ra ko‘proq jalb etilishi kerak. Zero, donishmand otaxonlarning “Mehnat bilganga, qilich urganga” so‘zlarini bajo keltirar ekan, Vatan ahli, ayniqsa, zamonaviy bilimli o‘g‘il-qizlarimiz o‘z ishini qilib, munosib o‘rinlarini egallaydi. Ularning qo‘lidan keladi.” [4]

1964-1967 yillarda Alixonto‘ra Sog‘uniy tomonidan norasmiy “Ong to‘garagi” tashkil etilgan bo‘lib, unda yoshlar haftada ikki marta yig‘ilib, arab tili va islom dini, milliy tariximiz, odob-axloq asoslarini o‘rganishardi, inson huquqlari haqida tushuncha va bilim olishardi.

Natijalar Va Muhokama. Sog‘uniyning yuqoridagi fikrlaridan xulosa qilishimiz mumkinki, u nafaqat diniy ta‘lim olish, balki dunyoviy, zamonaviy bilimlarni ham egallash, jamiyat va davlat rivoji uchun yangi bilimlarni egallash joiz ekanligini ko‘rsatdi. “Bobomiz – ma‘naviyatimiz, tariximiz, milliy qadriyatlarimizning jonli qomusi; har qanday muammoga yechim topa oladigan dono murabbiy zamonaviy tizim va siyosat haqida haqiqatni ayta oladigan mard inson edi. Sog‘uniy insoniyat falokati sanalgan jaholatni qattiq qoralaydi: buyuk ajdodlarimiz, milliy qadriyatlarimiz, vatanimiz va millatimiz. Uning nutqida oldinga chiqishi juda kam edi. Gapirayotganlarida hamisha yuzlarida tabassum bor edi. Darsda ularning samimiy suhbatlaridagi iliqlik va samimiylilik ilm talabidagi insonlarda taassurot qoldirar edi. Yoshlikdan ilm-fanni qunt bilan o‘rganish kerakligini ta‘kidlab, “Yoshlikda olingan bilim toshga o‘yilgan naqshdir”, “Ong yo‘q joyda jasorat bo‘lmaydi”, “Bu dunyoda sog‘lom narsa yo‘q” kabi shiorlar ko‘p ishlatilardi.

“Turkiston g‘ami” asarida kundalik hayotda ro‘y berayotgan o‘zgarish va voqealarga katta qiziqish va xalq manfaati nuqtai nazaridan qaraldi, ko‘tarilgan

masalalar, amalga oshirilayotgan ishlar xalqimiz ozodligi, tinchligi va kelajagi uchun foydali bo'lsa, chin yurakdan olqishlandi.

Xulosa: Mustabid tuzum barbod bo'lgan davrda buyuk bobomiz Amir Temur va uning shon-shuhratini birinchi bo'lib himoya qilgan Alixonto'raning jasorati haqida ochiq gapirishdan, tarixiy haqiqatni tiklashdan tarixchilarimiz biroz cho'chigan edi. E'tiqodi mustahkam, insofli, o'z yurti uchun qayg'uradigan, uning ozodligi va kelajagi uchun kurashgan, o'sha davr tuzumining siyosiy va iqtisodiy tazyiqlariga chidagan, rost so'zlagan insonlar davlatning rahnamosi. millat faxri hisoblanadi. Shunday ekan, Alixonto'ra Sog'unini chinakam millat sharafiga deyishga haqlimiz. Alixonto'ra Sog'uniy yuksak bilim sohibi, haqiqiy qomusiy olim edi. Yuqorida zikr etilgan asarlar va tarjima kitoblaridan tashqari uning "Shifo ul-ilol", ya'ni "Islomlar davosi" (Toshkent: "Muharir" nashriyoti, 2019 yil, 192-bet) asari ham bor. Unda ikki yuzdan ortiq kasalliklar, tashxis va davolash usullari bayon etilgan.

U ko'p tillarni chuqur bilgani uchun ko'p tillarda she'rlar yozgan. U" Devoni Sog'uniy"ning ham egasidir. Sog'uniy o'g'itlari bugungi yoshlarni yuksak ma'naviyat, axloq-odob, Vatanga muhabbat ruhida tarbiyalashda katta ma'naviy merosdir. Ulug' ajdodlarimizdan biri Alixonto'ra Sog'unining Vatanimiz, millatimiz oldidagi xizmatlarini unutmasdan, hayoti va faoliyatini chuqur o'rganishimiz, ilg'or ajdodlarimiz qatoriga qo'yishimiz kerak. U ham yaxshi notiq edi. Har payshanba kuni u kishining ma'ruzalarini tinglash maqsadida iftorlik uyushtirilib, ko'pchilik ishtirok etishga intildi, chunki u yerdagi qiziqarli suhbatlar, uchrashuvlar buyuk imon-e'tiqod, milliy qadriyatlar, shonli tarix, diniy mavzular haqida edi. Keyinchalik muzokaralar kengayib, keng hovlilar va dala bog'larida Ramazon iftorlariga taklif qilindi. Alixonto'ra Sog'uniy ishtirokidagi uchrashuv va suhbatlarda buyuk allomalar, shoir va yozuvchilar, din arboblari, olimlar va boshqa ulug' zotlar ma'naviyatga yuksak hurmat va ehtirom bilan tashrif buyurdi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alixonto'ra Sog'uniy. "Turkiston qayg'usi", T., 2012 yil
2. Alixonto'ra Sog'uniy. "Tarixi Muhammadiy". T., 2017 yil
3. <https://uz.wikipedia>. "Tarixi Movarounnahr," T., 2019 yil
4. AQSh jurnallari 03-jild 04-2021-son 54

